

В. П. ШКВАРЕЦЬ

НЕПОВТОРНІСТЬ І САМОБУТНІСТЬ ТАЛАНТУ О. ТЕЛІГИ, ЇЇ ГОТОВНІСТЬ ДО САМОПОЖЕРТВИ В ІМ'Я ІДЕЇ СВОГО НАРОДУ

В статті мовиться про неповторний літературний талант і мужність Олени Теліги, яку часто порівнюють з Лесею Українкою.

Ключові слова: "Поворот", жіноча поезія, "Буде буря!"

Поглиблене вивчення та узагальнення всього, пов'язаного з діяльністю та творчістю світоців, провісників духовності в Україні, їх самозречення в ім'я нації буде здійснювати ще не одне покоління дослідників, бо це слугує дороговказом у розбудові України. А тому й залишається навічно вельми актуальною проблемою, теоретично і практично значущим затребуваним завданням. Переконані, що нові видання, у нашому випадку стосовно Олени Теліги, наблизять нас до осмислення тих ідей, заради яких вже так передчасно віддала своє життя. Звідси - і ті нарешті насущні завдання, що тісно і органічно поставлені; зокрема, і в пропонованому матеріалі.

Глибоко усвідомлюючи призначення свого таланту, володіючи дивовижною повсякчасною послідовністю віддавати усю себе безостанку в ім'я ідеї (свого народу), неспокійна натура Олени Теліги занурюється в душу людини, водночас гама її світопочувань розмаїта - від лірики інтимної, родинної, подружньої до моментів громадянського звучання.

Вся творчість та діяльність поетки і політичної діячки тієї жорстокої і страшної доби, коли в черговий раз вирішувалась доля України, підводить до єдиного змотивованого висновку: шлях, який вона обрала, був для неї єдиним, що привів її до пантеону героїв. І коли б вона зійшла з нього, то це б уже була не Олена Теліга.

Джерельна чистота, вроджений духовний аристократизм, по-справжньому великий талант були тим дороговказом, який не дав їй схибити з раз і назавжди обраного шляху. І коли прийшла остання хвилина, вона мужньо,

без вагання ступила за край безодні в ім'я того, щоб вічною залишалася українська нація.

Перед нею, інтелегентною, обдарованою, вродливою, відкривалися чудові перспективи. Вишукана красуня – аристократка Олена

Шовгенів (дівооче прізвище Олени Теліги), що нею марив не один претендент на її руку та серце, виявиться, не менш прекрасною поеткою, яка, без перебільшення, зробила б честь будь-якій національній літературі.

Щоб відповісти на питання, чому не спокусили її "прозорі озера науки, вина, поезії пінні каскади", що ж спонукало її, таку молоду і прекрасну ступити на кривавий шлях безоглядної боротьби за визволення своєї Батьківщини, потрібно розглядати цю величну постать в контексті тодішньої епохи: зростання в атмосфері революційних подій 1917-1921 років, народження УНР, зазнала на собі всі принади більшовицької навали (голод, холод, постійний страх матерів за своїх дітей), нарешті вимушена еміграція до Чехословаччини. А ще перебування там в колі людей, що нещодавно були творцями і оборонцями Української держави, що врятувалися з "чотирикутника смерті", талановитої студентської молоді. Навколо програних визвольних змагань і пошуків шляхів у майбутнє оберталися всі їхні думки, вони залишалися з Україною, мріяли про її свободу від окупантів, всупереч їх колективізаціям, санаціям і пацифікаціям для остаточного стертя з лиця землі ненависної їм України. За цих умов кожен, хто усвідомлював себе українцем, шукав виходу з цієї безвиході;

до того ж власними силами, через єдине українське політичне угруповання, не покладаючись ані на утопічний тоді метод парламентського випрошування для "rusinow" можливості більш-менш людського існування, ані на "українізацію" в межах більшовицької імперії.

Так народжувалася українська поетка і патріотка, у такому середовищі формувалася феномен Олени Теліги, осмислювати і вивчати який буде багато поколінь істориків, літературознавців та багато ін.

Безперечно, на жаль, і досі не всім відомі імена тих борців за Україну, серед яких і Олена Теліга. До того ж не лише перед нею маємо гріх забуття і замовчування, а часом навіть і незаслуженої зневаги та знеславлювання.

Теліга Олена Іванівна (1906-1942) - українська поетеса, публіцистка і політична діячка, ровесниця Івана Багряного, Олега Ольжича, народилася у Підмосков'ї, дитинство провела у Петербурзі, де першими її мовами були російська, німецька, французька. Її старший брат - російський поет, був монархістом. Можливо, й вона б обрала російську поезію батьківщиною, за певних умов, своєї поезії. Один із старших братів служив в армії УНР, так само як і її чоловік, кубанський козак Михайло Теліга.

Проте після лютневої революції родина переїхала до Києва, де батько, до того професор Петербурзького політехнічного інституту, став служити у Департаменті шляхів сполучення, міністром уряду УНР та водночас був професором Політехнічного інституту. Потім сам, без родини, емігрував до Чехословаччини, де в Подебрадах, поблизу Праги, був ректором відкритої в середині 1920-х років Господарської академії. Його донька Олена з матір'ю прибули до еміграції дещо пізніше, де вона закінчила історично-філологічний відділ Українського Вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі.

Мужність Олена виявила уже в ті роки. Уже тоді вона пройнялася українством, побачивши Дніпро і Софію. Та коли вона з матір'ю на певний час залишилися в Україні самі, і Олені доводилося вислуховувати в трудовій школі образи за те, що вона дочка "петлюрівця", дівчина витримувала їх стійко. А згодом у еміграції, у Чехословаччині

кинула нищівні слова презирства емігрантам - російським шовіністам і демонстративно залишила вечірку, які зневажливо висловлювались про українську мову. З того часу вона перейшла на спілкування саме нею. Так народжувалася українська поетеса і патріотка. Такою її зробив отой короткий київський період, але вже в еміграції, в Чехословаччині, Польщі вона прагнула бути героїнею своїх віршів у вчинках. Отож українство для неї не гучна фраза. У вірші "Засудженим", присвяченим бойовикам-оунівцям В. Біласові та Д. Данилишинові, О. Теліга картає себе: "Як ми можемо жити, сміятись і дихать?". Далі поетеса говорить, що смерть героїв - це заклик до боротьби:

І мов гимн урочистий, мов визвольне гасло

Є для нас двох імен нерозривне злиття[1,с. 28].

Їй здавалось, що вона зобов'язана повернутися до Києва, за який колись воювали і який втратили близькі їй люди.

1932 року вона написала знаменитий вірш "Поворот". Потім усіх дивувало, як за десять літ до загибелі поетеса вгадала, наскільки драматичним буде її повернення на батьківщину.

Це буде так: в осінній день прозорий,
Перейдемо ми на свої дороги...

З 1939 р. О. Теліга жила у Кракові: очолювала товариство "Зарево", працювала в освітніх установах, стала членом Організації українських націоналістів.

Вона справді повернулася до холодного, голодного, зрусифікованого Києва в складі похідної групи оунівців, що мріяли відновити Українську державу, створили очолювану киянином, професором М. Величківським Українську Національну Раду, яка у випадку здобуття Української держави мала служити своєрідним передпарламентом. І дійсно повернулася "в осінній день прозорий" 1941 року. І справді її тут чекало те, про що колись писалося в тому ж вірші:

Чекає все: і розпач, і образа,

А рідний край нам буде чужиною...

Друзі застерігали Олену й переконували не повертатися. На що вона відповідала: "Коли ми, поети, пишемо про відвагу, твердість, шляхетність посвяти і цими творами

запалюємо та шлемо на небезпеки інших, то як можемо ми самі цього не робити? Справжня поезія - це не видумана комбінація, а виплеск душі: Як же чутимусь я, коли піду проти своєї поезії?" [2].

Вона почала видавати в Києві засновані оунівцями - мельниківцями газету "Українське слово", редагувати часопис "Литаври", очолила Спілку письменників України. Виступала з доповідями, палко викривала політику Гітлера щодо України, зрозуміло, що німцям-окупантам зовсім не це було треба. Думається, їм би підійшла і радянська література, тільки щоб замість батька народів славила фюрера. Коли до редакції, бувало, приносили вірші про новоявлених "визволителів", О. Теліга тут же демонстративно викидала ту писанину в кошик для сміття. А ображені віршомози скаржилися за відомою адресою - вулиця Володимирівська, 33, де тепер було не НКВС, а гестапо. Спілка письменників була розташована майже поруч, на вулиці Трьохсвятительській. Зранку 8 лютого 1942 року гестапівці влаштували засідку: всіх впускали, але нікого не випускали. Вона, як і чоловік, знала про це, а Тарасові взагалі не потрібно туди було туди йти. Однак він пішов з нею: "На мене чекають люди!". В середині лютого 1942 року кілька сотень заарештованих оунівців, серед них Олену Телігу та її чоловіка, гітлерівці розстріляли в Бабиному Яру [3].

Після їхньої загибелі газету назвали "Новим українським словом". Зразу ж вона напише: мовляв, ці мрійники-націоналісти "прийшли з Заходу, щоб баламутити вірний німецькому визволителеві український народ" [4]. Прикметно, що ця потворна риторика у нас і понині живучіша, ніж вартісна поезія.

Варто підкреслити, що у київський період на палкий заклик борців за національну справу відгукнулося чимало киян, вихідців із Великої України. Так, у листопаді 1941 року для відзначення 20-х роковин розстрілу більшовиками учасників II -го Зимового Походу до села Базар під

Житомиром з'їхалися тисячі людей, цілі родини, з націоналістичними прапорами, щоб ушанувати героїв, котрі полягли за волю рідної землі, не скорилися ворогові, щоб, злившись із своїм народом, перейти убрід бурхливій воді і "взяти повно все, що нам належить" [5, с. 8, с. 19]. Усе це відбувалося на очах фашистів і далеко не у згоді з намірами рейху, а отже не могло проминути безкарно. Фінал відомий - мученицька смерть. Але й перед її загрозою вони не схилили голови, бо знали, куди йдуть і заради чого.

Творча спадщина Олени Шовгенів-Теліги невелика. За кордоном вийшли ряд публіцистичних статей з актуальних, передусім національних проблем. Головна тема поезій - взаємини подружжя, поетична форма - послання. Перша збірка "Душа на сторожі"(15 поезій) опублікована у 1946 р. Причому усі три невеличкі збірки поезій вийшли посмертно. У 1977 р. в Детройті - Нью-Йорку - Парижі видано збірник Олени Теліги. Значна частина її творів побачили світ і в Україні перших років проголошення незалежності.

О. Теліга також є авторкою і укладачем антології української патріотичної лірики, яка мала символічну назву "Буде буря!". Хоча антологія так і не була видана, творча концепція збірки, передмова свідчили про те, що поетеса добре орієнтувалася в тодішньому літературному процесі; мала неабиякий хист до вивчення історії української літератури та літературної критики [6, с. 37-40, с. 51-52].

Деякі сучасні автори - знавці її творчості й діяльності небезпідставно стверджують, що вона належить до тих рідкісних у цілому світі поетів, чиї вірші дорівнюють їхньому життю. Враження таке, вважають фахівці-літературознавці, що свій життєпис О. Теліга вибудувала як бездоганну баладу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Теліга О. Засудженим /О. Теліга// Дороговказ. Поезії О. Теліги та О. Ольжича. - К.: Фондація ім. О. Ольжича. Видавництво ім. О. Теліги, 1994.
2. Жежера В. Життя, рівне віршам /В. Жежера// Голос України - 2012. - 18 лютого.
3. Там само

4. Там само.
5. Шиманська Г. З рамена ОУН - у вічність// Дороговказ. Поезії О. Теліги та О. Ольжича...; Теліга Поворот. Названа праця.
6. Ільницький М. М. Західноукраїнська і емігрантська поезія 20- 30 -х років/ М. М. Ільницький. - К.: Знання, 1992; Курас І. Ф. Короткий довідник з історії України / І. Ф. Курас, М. О. Багмет, І. І. Федьков, В. П. Шкварець та ін. – К.: Вища школа, 1994.

В. П. ШКВАРЕЦ

НЕПОВТОРИМОСТЬ И САМОБЫТНОСТЬ ТАЛАНТА Е. ТЕЛИГИ, ЕЁ ГОТОВНОСТЬ К САМОПОЖЕРТВОВАНИЮ ВО ИМЯ ИДЕИ

В статье речь идет о неповторимости литературного таланта и мужества Е. Телиги, которую часто сравнивают с Л. Украинкой.

Ключевые слова: "Поворот", женская поэзия, "Будет буря!"

V. P. SKVAREC

THE UNIQUENESS AND ORDINALITY OF THE TALENT OF O. TELIGI, HER READINESS TO THE SELF- SACRIFICES FOR THE SAKE OF IDEA

In this article we are talking about the uniqueness of literary talent and courage of O. Teligi, who is often compared to Lesy Ukrayinka.

Keywords: "The Turn", women's poetry, "Will be, will be!"